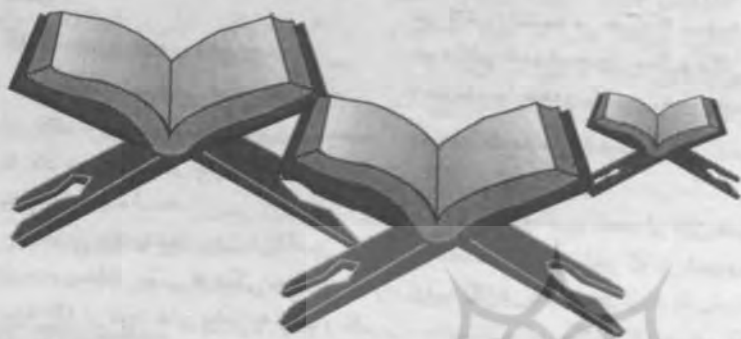

قرآن پژوهی

در حوزه علمیه خراسان

(قرن ۱۳)

میرزا فرزند فتحعلی شاه قاجار، توسط مؤلف، نگارش یافته است.

قرن ۱۴

محمد حسن بن محمد باقر معروف به صفی علی شاه از علمای عارف و برجسته قرن ۱۳ هجری است که در زمینه‌های گوناگون علوم اسلامی، آثار مفید و ارزشمندی از خود به جای گذاشته است. وی از علمای حوزه علمیه مشهد مقدس بوده و در همین شهر، دارفانی را وداع کرده و گویا در یکی از حجره‌های حرم مطهر دفن شده است.

صاحب تاریخ علمای خراسان در مورد زندگی، وفات و آثار مثبت وی می‌نویسد:

«[حاج صفی] در سوم شعبان لیلۀ میلاد مسعود حضرت اباعبدالله الحسین (ع) سال ۱۲۵۱ هـ ق متولد شده و در ۲۴ ذی القعدة سال ۱۳۱۶ هجری در ۶۵ سالگی وفات یافته و در محل سکونت خود که هم اکنون محل آبرومند و مقر اهل صفا است آرمیده...»

آثار جاوید او عبارتند از:

زیدة الاسرار و عرفان الحق و بحر الحقایق و میزان المعرفة و دیوان شعر. و از همه مهمتر تفسیرهای او است. آثار تفسیری صفی هادی گمراهان است، که ترجمه آیات را به لباس نظم درآورده و حقایق عرفانی را در مجال مناسب ابراز داشته و در غیر این صورت از ترجمه

گذشته از آنچه که یاد شد وی عارف تمام عیار و سالک طریقت و آگاه به مشرب اهل عرفان نیز بوده است. وی در آثار کتبی خودش از جمله آثار تفسیر به تأویلات عرفانی آیات نیز پرداخته و دیدعارفانه خود را در معرض نمایش قرار داده است. و اینک آثار تفسیری وی را که به طور مشهود و یا به اظهار دیگر محققان به آن دست یافته ایم یاد آور می‌شویم:

۱. تفسیر آیه نور

این تفسیر که از آثار شیخ احمد احسائی، متوفای ۱۲۴۲ هـ ق است به زبان عربی نگارش یافته است. هرچند نگارنده، از نسخه چاپی اطلاعی در اختیار ندارد ولی نسخه خطی این تفسیر که در کتابخانه مرکزی آستان قدس، رضوی، بخش مخطوطات، موجود است، با خط نسخ خوب، توسط محمد صادق یزدی در طی ۵ برگ ۲۰ سطری با طول و عرض ۲۱x۱۵۰ تحریر یافته است. تفسیر یادشده، ضمیمه ۴ رساله دیگر از مؤلف است که به قلم کاتب یادشده، در طی ۱۲۲ برگ، با مشخصات مذکور نگارش یافته است.

الف. رساله حیاة النفس

ب. عصمت انبیا و اولیا

ج. رساله در رجعت ائمه

دو رساله اخیر به درخواست محمدعلی

یادآوری: در قسمت پیشین، مقداری از تلاشهای قرآنی حوزه علمیه خراسان در قرن ۱۳ معرفی شد. و اینک در این قسمت بخشی دیگر را پی می‌گیریم.

آثار تفسیری شیخ احمد احسائی:

قرن ۱۳

شیخ احمد احسائی از علمای بزرگ خراسان در قرن ۱۳ هجری بوده است که به شرح زندگی و بیان فضل وی به طور اجمال اشاره خواهیم کرد.

گرچه تاریخ دقیق ولادت و محل تولد وی به خوبی معلوم نیست ولی به گفته صاحب تاریخ علمای خراسان شیخ احمد احسائی در قرن ۱۳ در حوزه علمیه مشهد مشغول تحصیل بوده و تمام برداشت‌های علمی خود را در رشته‌های مختلف فقه، اصول، تفسیر، حکمت و... از این حوزه فراگرفته و در سال ۱۳۴۳ هـ ق در مشهد مقدس وفات یافته است.

مطالعه آثار به جای مانده از او به خوبی گواهی می‌دهند که وی از علمای برجسته زمان خویش بوده و در حکمت و کلام و تفسیر ید طولانی داشته است وی با اجتهادی که در حکمت داشت گاهی برخلاف شیوه دیگر حکماء و خارج از حدود متداول اندیشه آنان سخنانی داشته است. (۲)

ظاهری قدم فراتر نگذارد. (۵)

از آنچه که یاد شد، نکات ذیل به دست می آید:

۱. حاج صفی علیشاه، از علمای مشهد بوده و در همین مرکز وفات یافته و به خاک سپرده شده است.
۲. وی دارای کتب و قلمی ارزنده بوده است.
۳. تفاسیر وی از آثار مهم وی بشمارند.

آثار تفسیری صفی علی شاه

۱. تفسیر عرفانی صفی علی شاه این کتاب، تفسیری است گلچین و مختصر که کلاً در ۲ جلد در چاپخانه های گوناگون به چاپ رسیده است.

تفسیر یاد شده، چون از تفاسیر قابل توجه در محافل علمی فرهنگی جهان اسلام بوده، لذا در نوبت های پیاپی به چاپ و نشر برده شده است و اینک چاپ های گوناگون را یاد می کنیم:

۱. تهران، ابوتراب میرینج، ۱۳۰۸ هـ - ۱۲۶۹ جلد، چاپ سنگی
۲. سال ۱۳۱۷ بی نام، چاپ سنگی ۲ جلد

۳. تهران، خیابان، ۱۳۴۲، ۲۰ جلد

۴. تهران، خیابان، ۱۳۵۶، دو جلد

در نونوبت از روی نسخه چاپ ۱۳۱۷، تست شده است.

۵. تهران، انتشارات علمی، چاپخانه خیابان، سال ۱۳۱۷ - ۱۳۱۸ در دو جلد.

۶. به خط اسدالله بن محمدکاظم خوانساری موسوی - تهران - ۱۳۲۸ - ۱۳۲۹ بی نام در ۲ جلد.

سبک نگارش تفسیر:

در تفسیر مورد بحث به بحث های لغوی - ادبی - روایی و دیگر جنبه های تفسیری که دیگر مفسران به طور معمول به آن می پردازند توجه نشده است بلکه تنها به تالیلات عرفانی آیات پرداخته شده و بطون و ابعاد معنوی قرآن در آن مورد بحث و بررسی قرار گرفته است در هر حال می توان گفت از نظر محتوی و کیفیت پردازش تفسیری است بسیار متین و در محافل علمی - فرهنگی جهان اسلام کاملاً مورد توجه قرار گرفته است.

تفسیر سوره یوسف

یکی دیگر از آثار تفسیری، وی، تفسیر سوره یوسف است که این تفسیر غیر از تفسیر معروف صفی علی شاه است ولی آن هم با مشرب اهل عرفان نگارش یافته است.

این تفسیر در سال ۱۳۲۰ در تهران در طی ۸۸ صفحه چاپ و نشر شده است و اسم چاپخانه و ناشر آن معلوم نیست و نیز کتاب یادشده در طی ۶۰ صفحه دیگر هم منتشر شده است ولی سال و مکان چاپ و نیز نام چاپخانه و ناشر آن معلوم نیست.

شجره طیبه فی تجوید القرآن قرن ۱۳

این کتاب، اثری است از زین العابدین بن محمد علی سبزواری که در تجوید قرآن کریم، نگارش یافته است.

این کتاب در سال ۱۲۵۸ هـ ش برابر با ۱۲۹۸ هـ ق به همراه یک جلد قرآن با ترجمه فارسی به خط محمد صادق گلبانگانی به اهتمام علی محمد کاشانی و حبیب الله تاجر کاشانی در تهران در یک جلد دارای ۲۷،۴۸۹ صفحه به چاپ رسید و نیز در سال ۱۳۱۵ هـ ش به ضمیمه قرآن فارسی - عربی بر دستور علی اکبر بن حسینعلی تجریشی تهرانی به خط اسدالله بن محمدکاظم موسوی خوانساری به

دستاری حاج عبدالرحیم در تهران مطبعه قاضی چاپ سنگی شده.

لازم به یادآوری است که اهتمام ناشران به چاپ و انتشار این کتاب، نشان دهنده اهمیت و بیانگر میزان کاربرد آن خواهد بود. (۶)

چاپ و نشر قرآن کریم خراسان

تلاش حوزه علمیه خراسان تنها به نگارش تفسیر و کتابهای علوم قرآنی، متوقف نیست بلکه در طی قرون گذشته، چاپ و انتشار قرآن کریم و ترجمه آن به فارسی و نیز تعلیم آموزش قرآن در ابعاد گوناگون در حوزه علمیه خراسان به ویژه مشهد مقدس، از رونق فوق العاده ای برخوردار بوده است. و اینک از باب نمونه، به پاره ایی از این تلاش ها که به آن دست یافته ایم، اشاره می شود:

الف: چاپ و نشر قرآن کریم در ۶۰۴ صفحه توسط آستان قدس رضوی (۷) البته تاریخ چاپ و نشر آن معلوم نیست.

ب: قرآن فارسی - عربی

قرآنی است به ضمیمه متن فارسی از قرن چهارم هجری قمری که در مشهد مقدس توسط سازمان امور فرهنگی و کتابخانه ها به چاپ رسیده و تاریخ چاپ و نشر آن نیز معلوم نیست.

ج: ترجمه آیات برگزیده ایی از قرآن کریم است که به خط عباس شریعتی خراسانی نوشته شده است و اسم چاپخانه و ناشر آن و نیز زمان نشر آن معلوم نیست.

کلاسهای تفسیر قرآن در قرن ۱۳

آموزش و تعلیم قرآن مجید در ابعاد گوناگون آن از قبیل آموزش روخوانی، تجوید، قرات، تفسیر، توسط عالمان بزرگ، زحمت کش و فداکار امت اسلامی، از قدیم و متداول در بین مسلمانان در گستره تاریخ تابناک اسلام و قرآن بوده است. بسیاری از دانشمندان دینی، تعلیم قرآن را به صورت یک فریضه تلقی کرده و برای انجام آن مباردت می ورزیدند، ولی با کمال تأسف محققان ما که در ضبط آثار علمای بزرگ جهان اسلام، همت گمارده اند در آثار به جای مانده آنان تنها به کتاب و تالیفات آنها اکتفا کرده اند و لذا از کلاسهای تدریس و سیره های برجسته آنان اطلاع کمتری به

جای مانده است.

و اینک به موارد اندک از درس و کلاسهای قرآنی، این حوزه در قرن ۱۳ اشاره می‌کنیم:

درسهای تفسیری میرزا هدایة الله شهیدی

حاج میرزا هدایة الله شهیدی (۱۱۷۸ - ۱۲۴۸ هـ.ق) که فرزند ارشد میرزا مهدی معروف به شهید سوم، در زمان خود ریاست و سرپرستی حوزه علمیه مشهد مقدس را به عهده داشته است. وی که فنون و علوم مختلف را در نزد پدرش آموخته بوده، در مشهد مقدس به تدریس و ترویج امور دینی پرداخت (۸).

از جمله علوم اسلامی که وی به تدریس آن مبادرت می‌ورزید، علم تفسیر بود. یکی از شاگردان وی در علم تفسیر فرزند ارشد وی: «میرزا هاشم شهیدی (۱۲۰۹ - ۱۲۶۹

هـ.ق) است که خود نیز به درجه اجتهاد رسید و درحوزه علمیه مشهد مقدس، به تدریس فقه و اصول و تفسیر و... مشغول گردید. (۹)

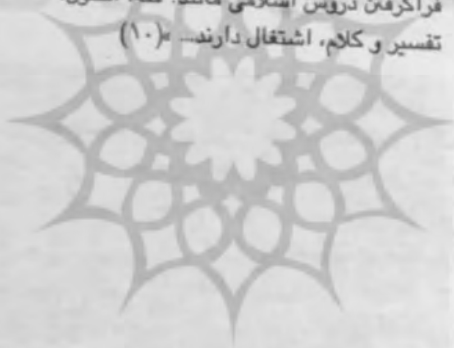
درسهای تفسیری آیت الله میلانی

حضرت آیت الله سید محمد هادی میلانی که از مدرسین معروف و بلند پایه حوزه علمیه مشهد مقدس بود، در مدرسه‌ای که تأسیس کرده بود، در کنار دروس حوزه‌ای، دروس جنبی از قبیل: تفسیر و کلام، به طور جدی، تدریس می‌کرد. چنانکه حضرت آیت الله خامنه‌ای، می‌نویسد:

«... نامبرده حایز مهمترین کرسی تدریس فقه و اصول در حوزه مشهد است. مدرسه‌ای نیز به صورت نسبتاً نوین، تأسیس کرده که عده‌ایی از طلاب در آن به فراگرفتن دروس اسلامی مانند: فقه، اصول، تفسیر و کلام، اشتغال دارند...» (۱۰)

پانوشتها:

۱. میرزا عبدالرحمن مدرس، تاریخ علمای خراسان، (مشهد طوس، ۱۳۴۱) صفحه ۲۱
۲. مدرک پیشین
۳. نسخه دست نویس، صفحه ۱
۴. آقا بزرگ تهرانی، الذریعه، جلد ۳، صفحه ۳۲۵
۵. میرزا عبدالرحمن مدرس، تاریخ علمای خراسان، (مشهد طوس، ۱۳۴۱) صفحه ۱۹۱
۶. کتابشناسی قرآن و علوم قرآنی، صدیقه سلطانی، قر، صفحه ۲۷
۷. مدرک پیشین، صفحه ۲۱
۸. میرزا عبدالرحمن مدرس، تاریخ علمای خراسان، صفحه ۶۶
۹. مدرک پیشین
۱۰. آیت الله سید علی خامنه‌ای، گزارشی از سابقه تاریخی حوزه علمیه مشهد، صفحه ۴۶

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

